

УДК 929Перетц(045)

Наталя **Стахієва**

аспірантка Маріупольського
державного університету

Постать Володимира Миколайовича Перетца на терені мистецтвознавства

© Стахієва Н., 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51643>

Анотація. З культурологічної точки зору висвітлено творчий спадок видатного науковця — Володимира Миколайовича Перетца. Вперше здійснено огляд його діяльності на терені мистецтвознавства — як дослідника й знавця пам'яток мистецтва, автора мистецтвознавчих праць, критика та рецензента, колекціонера й експерта у збереженні культурних цінностей, а також науково-педагогічного діяча. Акцент зроблено на недосліджених раніше періодах роботи вченого у Самарському губернському музеї та Російському інституті історії мистецтв. Наголошено на його внеску у вивчення пам'яток старовини й мистецтва. Отримані результати дали змогу відстежити процес формування наукових пошуків В. Перетца, визначити здобуток і оцінити його внесок у культуру.

Ключові слова: золотий перетин, композиційні принципи, композиція, симетрія.

Володимир Миколайович Перетц (1870-1935) широко відомий науковому загалу як філолог, історик літератури, дослідник стародавніх пам'яток, однак цілком відсутні роботи, присвячені діяльності В. Перетца на терені культури, не визначена його роль у збереженні культурних цінностей. Ці відомості мають важливе практичне значення, адже збереженням культурної спадщини, можливістю досліджувати пам'ятки старовини суспільство зобов'язане і В. Перетцу. Тому висвітлення його внеску в цю справу має соціокультурний сенс у межах поповнення біографічної скарбниці видатними іменами. Ця проблема порушувалась у працях Т. Алексушиної, Н. Бессонової, Г. Колядіної, О. Мартиновської,

які розглянули самарський період діяльності вченого; А. Дьоміна, О. Клековкіна розглядали праці, присвячені театрознавству. При цьому поза увагою залишилися періоди його роботи в Губернському музеї та Російському інституті історії мистецтв. Отже, окреслені питання є недослідженими, що спонукає до детального розгляду й аналізу його діяльності й творчого спадку в культурологічному ракурсі. Таким чином, мета нашої роботи подати постать В. Перетца під новим кутом зору, як діяча на терені мистецтвознавства.

Потяг до вивчення людської творчості, феномену мистецтва у В. Перетца спостерігався ще зі студентських років. Зі слів В.П. Адріанової-Перетц (дружини В. Перетца): «великий вплив на вироблення його інтересу до давньоруського мистецтва і оцінки пам'ятників цього мистецтва зробили лекції проф. Н.П. Кондакова. Для кінця 1880-х рр. була ще новиною в шкільному розумінні «прекрасного» висунута Кондаковим думка про відносність естетичних оцінок, яку він проводив у своєму курсі «Естетична пропедевтика». Це був надзвичайно корисний для студентів критичний огляд поглядів на мистецтво і художню творчість, починаючи від естетики Аристотеля до концепцій сучасників» [1, с. 209]. Цим пояснюється поява його публікації «Джерела давньо-руського мистецтва», у якій він розглянув стан вивчення історії культури, охарактеризував наявні наукові праці, а також обґрунтував необхідність наукових пошуків для усунення невирішених питань та досягнення «непохитної наукової достовірності». Серед проблемних учених виокремив питання щодо стану й розвитку художньої промисловості й мистецтва у Давній Русі [2], у лаконічній, але змістовній формі узагальнив досвід наукового знання в цій галузі.

Прагнення були реалізовані через активну участь у драматичній школі літературно-художнього товариства в якості автора та режисера спектаклів. Згодом ці інтереси перетворилися на ґрунтовні наукові дослідження пам'яток мистецтва. Також захоплення театром втілювалося у викладацькій діяльності: у Києві викладав курс історії європейського театру та драми в нововідкритій музично-драматичній школі ім. М. Лисенка (нині Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого) та у Театральному училищі товариства мистецтв і літератури. Крім викладання В. Перетц був помічником керівника драматичного відділення М. Старицької, виконуючи роботу в екзаменаційній комісії та з прийому шкільних вистав.

Цікавлячись сучасним театром, водночас В. Перетц був театральним рецензентом прем'єр у театрі М. Соловцова. На цей період припадає поява його роботи «До історії українського мистецтва», у якій автор визначив стан дослідженості історії українського мистецтва, зокрема, історії орнаменту (згрупував матеріал, вилучений з роботи І. Свенціцького «Церковно та руськослов'янські рукописи» з метою привернення уваги фахівців до художнього багатства старих українських рукописів). Учений висловив побажання, щоби «прикрашені орнаментом, мініатюрами, ініціалами рукописи, написані на території малоросійського народу, зі слідами його мови були нарешті зареєстровані і, по можливості, обстежені щодо свого художнього значення» [3, с. 48].

Подальша мистецтвознавча діяльність В. Перетца була пов'язана з очоленням підвідділу охорони культурних цінностей при Самарському відділі народної освіти (від 1918 р.), науковою та організаційною роботою на посаді експерта в Самарському губернському архіві, очолював також відділ рукописів і стародруків Самарського губернського музею (від 1920 р.). У результаті, музейні фонди були поповнені великою кількістю цінних пам'яток мистецтва, рукописів і стародруків, а також складено опис цих культурних цінностей. В. Перетц сприяв раціоналізації прийомів збереження й наукового опису пам'яток матеріальної культури. Значний внесок було зроблено в заснування відділу іконопису при семінарії археології та мистецтв. Він «цілком зобов'язаний академіку В. Перетцу, який створив його з ікон XVIII й початку XIX ст. та невеликої колекції мідно-литих ікон, пожертвованих ним же» [4, с. 89]. Таким реліктам мистецтва була присвячена праця науковця «Про деякі підстави для датування давньоруського мідного лиття» [5], у якій автор розглянув предмети давньоруського матеріального виробництва, зокрема, пам'ятки давнини з мідного матеріалу, зараховані до християнського мистецтва. Дослідник узагальнив стан наукового опрацювання цих виробів, обґрунтував необхідність наступних наукових розвідок у цій галузі, з'ясував історію промисловості Давньої Русі. На прикладах виробів з власної колекції автор детально описав техніку дослідження творів мистецтва, а також способи їх датування. Учений також зосередив увагу на формальній складовій творів, що є відображенням епохи в історичній перспективі, охарактеризував еволюцію художнього перетворення.

Працюючи науковому середовищі, В. Перетц неодноразово ставав фундатором справи: працював у першому в Росії та одному з перших у світі (вказаний серед провідних мистецтвознавчих центрів у каталогах ЮНЕСКО) спеціальному мистецтвознавчому науковому закладі Російському інституті історії мистецтв (РІІМ) (до 1992 р. зазнавав реорганізації та перейменування). РІІМ, проводячи фундаментальну науково-дослідну роботу з теорії та історії мистецтва, готував фахівців у галузі образотворчого, музичного, театрального і словесного мистецтв. Зібравши у своїх стінах плеяду блискучих учених-філологів і мистецтвознавців, він став осередком інтенсивного наукового пошуку та освоєння нових методологій. Улітку 1920 р В. Перетц увійшов до складу перших восьми професорів (Д. Петров, Я. Блох, С. Боянус, В. Гіппіус, А. Левінсон, С. Радлов, В. Соловйов) створюваного відділення історії театру. Офіційно від травня 1921 р. професор і дійсний член (від осені 1921 р.) відділу історії театру РІІМ по кафедрі історії нового театру та завідувач Комітету з історії російського театру цього відділу. З метою розширення дослідницької діяльності з вивчення російського театру комітет висунув для дослідження теми: «Театр і глядачі в Росії у XVIII ст.», «Вплив європейського театру на старовинний російський театр» і заплановані роботи: перевидання драматичних творів Озерова, коментоване видання образних російських водевілів XIX ст., збирання архівних відомостей з історії російського театру XVII і XVIII ст. і складання бібліографії старовинного російського театру. Від 1923 р. професор очолював кафедру історії російського театру.

Дослідницька діяльність і наукові інтереси вченого знайшли відображення у виданнях за його редакцією «Старовинний театр у Росії XVII – XVIII ст.» (1923) та «Старовинний спектакль у Росії» (1928). У першому збірнику міститься його програмна стаття щодо першочергових заходів і завдань зі студіювання давнього театрального мистецтва. Загалом, численні театрознавчі праці В. Перетца є предметом окремої публікації, оскільки містять величезний пласт джерельного матеріалу, його ґрунтовні дослідження і теоретичні положення з цього приводу.

Одночасно вчений працював на кафедрі теорії поезії на відкритому факультеті словесних мистецтв (декан В. Жирмунський), де вперше було реалізовано вивчення літературних творів, засноване на застосуванні історико-естетичного методу, з формальної

точки зору, як словесне мистецтво. З осені 1921 р. був обраний почесним головою Товариства вивчення художньої словесності при РІІМ, заснованого за ініціативою членів факультету історії словесних мистецтв. У товариство увійшли також В. Жирмунський (голова), С. Бернштейн, В. Виноградов, М. Гофман, М. Ізмайлов, Б. Казанський, О. Смирнов, Б. Томашевський, Ю. Тинянов і Б. Ейхенбаум. 1924 р. В. Перетц остаточно перейшов у відділ історії словесних мистецтв. Від 1925 р. став головою, а від 1928 р. заступником голови секції поетичного фольклору цього відділу.

Про досягнення у галузі словесного мистецтва В. Перетц писав: «У галузі давньої руської літератури, завдяки інтенсивній та самовідданій роботі, було винайдено багато складових в еволюції словесного мистецтва давнини, визначено культурно-історичне значення низки пам'яток. У галузі вивчення нової літератури внесено до наукового обігу багато нового, свіжого матеріалу, який слугуватиме засадою для дослідницької та узагальнюючої роботи у майбутньому» [6, с. 139].

У рамках інститутської діяльності В. Перетц понад десять років працював у навчальному закладі при інституті Вищі державні курси мистецтвознавства (ВДКМ) (1921-1932).

В інституті В. Перетц читав курси «Методологія історії російської літератури» (1922-1923) для студентів словесного відділення, цикл лекцій «Вступ до історії старовинного російського театру», практичні заняття «Старовинний російський театр» (1921-1922), «Семінарії з історії старовинного російського театру» (1923-1924) для студентів театрального відділення, «Історію російської комедії XVIII ст.» (1923-1924) для студентів словесного та театрального відділення ВДКМ, «Руський старовинний театр до Сумарокова» (1923-1924) для слухачів відділення історії театру на курсах з підготовки фахівців. У другій половині 1920-х рр. на ВДКМ читав курси з давньоруської літератури та фольклору.

Щодо музичної творчості людини, це питання також опосередковано порушував у працях В. Перетца. Зокрема, обґрунтовуючи гіпотезу культурних взаємовпливів, науковець дослідив українську поезію й розглянув умови появи в Росії українських музикантів, органістів і співаків. Працюючи у сховищах, дослідник у 1930 -знайшов низку культурно-історичних пам'яток музично-побутового характеру в рукописних зібраннях, рецензії.

У рамках науково-педагогічної роботи вчений закликав моло-

дих науковців до вивчення культурних пам'яток. З його школи вийшло чимало дослідників мистецтва, театральних діячів, серед них: поет, драматург Б. Алборов, мистецтвознавець С. Бугославський, театральний критик О. Дейч, історик мистецтвознавства К. Зонненштраль, мистецтвознавець Д. Ліхачов, історик театру Б. Манджос, літературознавець С. Маслов, театрознавець Б. Нейман, музикознавець Д. Ревуцький, театрознавець П. Рулін та інші.

Таким чином, очевидними є багатство знань і ерудиція В. Перетца. Т. Алексушина відзначила, що всі, хто знав В. Перетца, ставились «до нього особисто й до його широких знань у галузі давньоруського мистецтва та старослов'янської писемності з великим пієтетом» [7, с. 305]. Проаналізувавши сторінки з життя видатного науковця, виокремивши епізоди його діяльності на терені мистецтвознавства, автор робить такі висновки. Як творча особистість, В. Перетц тяжів до вивчення творчої складової людського буття, вираженої в різних формах, творах мистецтва (словесного, театального), звертаючись до мистецтва як духовної складової культури людини. Він прагнув розшукати, дослідити та зберегти для майбутніх поколінь ці історичні пам'ятки, що є трансляторами культурних цінностей. Процес вивчення феномену творчості становив поступовий шлях наукових розвідок: від зацікавлень фольклором до сприйняття творів літератури як словесного мистецтва, від вивчення історії театру до особливостей театального мистецтва. Усі ці наукові пошуки сформувалися у фундаментальні дослідження. Так, діяльність В. Перетца на терені мистецтвознавства пов'язана з багатогранною роботою в якості дослідника й знавця пам'яток мистецтва, автора мистецтвознавчих праць, критика та рецензента, колекціонера й експерта у справі збереження культурних цінностей, а також науково-педагогічного діяча. Отже, В. Перетц був унікальною постаттю, блискучим ученим-мистецтвознавцем, чий зусилля сприяли науковому та культурному розквіту суспільства. Він належить до першовідкривачів, активних членів культурних установ у мистецькому просторі кінця XIX – початку XX ст. Результати його роботи стали важливим етапом у вивченні культурного різноманіття пам'яток старовини й мистецтва та заклали стійкий фундамент для подальшого наукового розвитку культурологічного знання.

1. Адрианова-Перетц В.П. Владимир Николаевич Перетц (1870-1935) // Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков. — М. — Л. : Изд-во АН СССР, 1962. — С. 206- 233.
2. Перетц В.Н. Источники древне-русского искусства / В.Н. Перетц // Северный курьер. — СПб., 1899. — № 18.
3. Перетц В.Н. К истории украинского искусства // Археологическая летопись Южной России / В.Н. Перетц. — К., 1905. — № 1/2. — С. 45-48.
4. Известия самарского государственного университета / [отв. ред. Е. Тарасов]. — Самара : Тип. № 1. С. Н. Х., 1922. — Вып. 3. — 237 с.
5. Перетц В.Н. О некоторых основаниях для датировки древнерусского медного литья // Известия Государственной Академии Истории материальной культуры / В.Н. Перетц. — Л. : Изд-во ГАИМК, тип. Печатный двор, 1933. — Вып. 73. — 53 с.
6. Перетц В.Н. Работы по истории русской и украинской литературы / В.Н. Перетц // Академия наук Союза Советских Социалистических Республик за десять лет. 1917-1927 / [ред. А.Е. Ферсман]. — Л. : Изд-во АН СССР, 1927. — С. 123-139.
7. Алексушина Т.Ф. Коллекционеры старой Самары. — Самара : ООО «Офорт», 2005. — 470 с.

ANNOTATION

Nataliya Stakhiyeva. The figure of Vladimir Peretz in the field of art. The scientific heritage of an outstanding researcher Vladimir Peretz is analyzed from the point of view of cultural studies. For the first time a review of his activity in the field of art is carried out. In particular, his work as a researcher and an expert on cultural monuments of art, an author of scientific works on art, a critic and a reviewer, a collector and an expert in the sphere of the preservation of cultural heritage, and as a scientific and pedagogical figure is studied. The emphasis is placed on the previously unexplored periods of his work in the Samara Regional Museum and the Russian Institute of Art History. His contribution to the study of ancient monuments and those of art is accentuated. The obtained results allowed to study the process of formation of scientific researches of V. Peretz, as well as to identify the achievements and to evaluate the contribution of an individual to the culture.

Keywords: art history, theater studies of the late XIX – early XX centuries, the art of ancient Russia, the history of culture, cultural and historical monuments.

АННОТАЦИЯ

Наталья Стахиева. Фигура Владимира Николаевича Перетца на поприще искусствоведения. С культурологической точки зрения освещено творческое наследие выдающегося ученого — Владимира Николаевича Перетца. Впервые осуществлен обзор его деятельности на поприще искусствоведения, рассмотрена его работа как исследователя и знатока памятников искусства, автора искусствоведческих работ, критика и рецензента, коллекционера и эксперта в сохранении культурных ценностей, а также научно-педагогического деятеля. Акцент сделан на неисследованных ранее периодах работы ученого в Самарском губернском музее и Российском институте истории искусств, отмечен его вклад в изучение памятников старины и искусства. Полученные результаты позволили отследить процесс формирования научных изысканий В. Перетца, определить достижения и оценить вклад личности в культуру.

Ключевые слова: искусствоведение, театроведение конца XIX – начала XX в., искусство Древней Руси, история культуры, культурно-исторические памятники.